म. ग्रं. सं. ठाणें
विषय काव्य
सं. नं. ८५४५
http://www.opoosoft.com
http://www.opoosoft.com

मंडळातर्फें प्रसिद्ध होणारें

[खंडकाव्य]

कवि :— श्री. रजनीनाथ.

" प्रकाशक "

हणमंत गोपाळ जांभळी.

सं. रामदुर्ग

१९३०

REFBK-0004255

किंमत आठ आणे.

http://www.opoosoft.com

http://www.opoosoft.com

शशिकिरण मंडळातर्फे प्रसिद्ध होणारें

प्रथम पुष्प

http://www.opoosoft.com

http://www.opoosoft.com

[खंडकाव्य]

कवि :— श्री, रजनीनाथ. B. A. LL. B.

" प्रकाशक "

हणमंत गोपाळ जांभळी.

सं. रामदुर्ग

REFBK-0004255

मराठी ग्रंथ संग्रहालय ठाणे
ग्रा. क्र. ४२५५

३०

किंमत आठ आणे.

http://www.opoosoft.com
http://www.opoosoft.com

दुर्धर रोगानें पछाडलें असतां शेवट पर्यंत तुझ्या मनाची शांति ढळली नाहीं. उलट तूंच मला समजुतीच्या गोष्टी सांगितल्यास :--

"अहिल्या द्रौपदी सीता तारा मंदोदरी तथा"

या पतिव्रतापंक्तीमध्यें बसण्याची तुझी योग्यता. तुझ्याच संगतींत माझ्या ठिकाणीं काव्याचा उदय झाला. त्या तुझ्याशिवाय मी हें काव्य कुणाला समर्पण करूं? ही माझी पहिलीच कृती प्रसिद्ध झालेली पाहून तुला किती आनंद झाला असता ! त्या आनंदास मी पारखा झालों. हें माझें केवढें दुर्भाग्य ?

"रजनीनाथ"

सौ. राधाबाई कुलकर्णी.

http://www.opoosoft.com
http://www.opoosoft.com

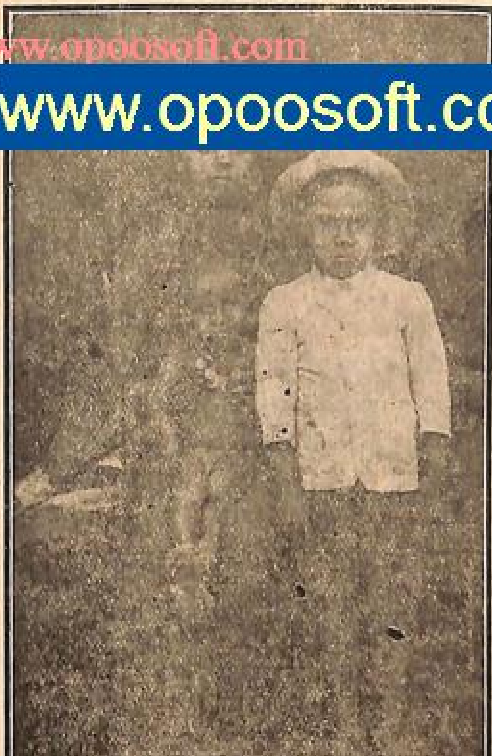

जन्म १९०३.   मृत्यू १९२८.

http://www.opoosoft.com
http://www.opoosoft.com

‘ उपोद्घात ’

अत्युग्र श्री हनूमान् कपचाहि सुजनां ताप नेदांच कांहीं
जो कोणी छद्मवेषी छळक·खळ तया शर्म कांहींचि नाहीं
त्याला त्याचेंचि पाप प्रशमन करण्या लावितें उद्धतत्व
ज्ञाते हें या बुवाच्या अघटित-चरितीं पाहती शुद्ध तत्त्व

मोरोपंत[१]

१ मोरोपंत :— “ अंबरीषाख्यान ” पहिला श्लोक पहा.

" प्रस्तावना "

http://www.opoosoft.com

श्री ... यांनीं " छद्मवेषी प्रचारक "

http://www.opoosoft.com

... वर ... पुढें त्यावर दोन शब्द लिहिण्याची सुसंधि मला लाभली म्हणून पुढील दोन शब्द लिहीत आहे.

श्री. रजनीनाथ यांच्या कवितेचा विशेष हा आहे कीं, त्यांची कविता, साधी सोपी व आबालवृद्धांस समजणारी असते. विनाकारण क्लिष्ट शब्दांनीं कवितेला अवजड करणें त्यांना आवडत नाहीं. कोणत्याही परंपरेचे ते अनुयायी नसून त्यांचा मार्ग स्वतंत्र आहे. बाह्यजगास त्यांची कदाचित् माहिती नसेल पण कवि या नात्यानें त्यांचा दर्जा बराच उच्च आहे हें त्यांची कविता वरवर पाहणारासही समजून येण्यासारखें आहे.

एका गोरक्षण-प्रचारकानें आपण साधु आहों असा बहाणा कसा केला, आपल्या रसाळवाणीनें लोकांवर कशी छाप बसविली, बायाबापड्यांना नादीं लावून त्यांना शीलभ्रष्ट कसें केलें, व सरतेशेवटीं, त्याचा ढोंगीपणा बाहेर येऊन त्याला काळें करून कसें जावें लागलें याचें शब्दचित्र श्री. रजनीनाथ यांनीं मोठ्या कुशलतेनें रंगविलें आहे. विषय जरी परिचयाचाच असला तरी त्याची मांडणी इतक्या उठावदार रीतीनें झाली आहे कीं, एकदां काव्य हातीं घेतलें म्हणजे तें शेवटपर्यंत वाचल्याशिवाय राहवत नाहीं. त्या त्या प्रसंगांतून आपण प्रत्यक्ष जात आहोंत असाच क्षणभर भास होतो.

खंडकाव्याचा प्रचार मराठी वाङ्मयांत जितका व्हावा तितका झालेला नाहीं असें मोठ्या कष्टानें म्हणावें लागतें. केशवसुतांपासून आतांपर्यंत भावगीतांचा सुळसुळाट इतका झाला आहे कीं त्यांत चांगलें कोणतें, वाईट कोणतें हें ही. समजेनासें झालें आहे

ही पतंगवृत्ति सोडून कवींनीं खंडकाव्यावर व महाकाव्यावर आपली दृष्टि स्थिर करणें अवश्य आहे. या दृष्टीनें श्री. रजनीनाथ यांचा प्रयत्न स्तुत्य व श्लाघ्य आहे. त्यांच्या कवितेनें इकडील भागाच्या लोकांना तर रंजविलें आहेच पण ती अखिल महाराष्ट्र रसिकांनाहि

http://www.opoosoft.com

http://www.opoosoft.com

रामदुर्ग.

J. G. Vainganakar
B. A. L. L. B.
Sub-Judge.

अभिप्राय.

श्री " रजनीथ " B. A. L. L. B यांनीं रचलेलें " छत्रपती प्रचारक " हें खंडकाव्य वाचून पाहिलें. काव्यांतील विषय सर्वांच्या [illegible] भावनांनीं युक्त असलेल्या जगांत

http://www.opoosoft.com

[illegible] फांसतात याचें शब्दचित्र श्री. रजनीनाथ यांनीं उत्कृष्टपणें रेखाटलें आहे. त्यांची अवलोकन शक्ति सूक्ष्म असून जगांतील निरनिराळ्या व्यक्तींच्या स्वभावाची पारखही त्यांनां पूर्ण आहे असें दिसतें. अंध श्रद्धाळू लोक सत्य कोणतें व असत्य कोणतें याबद्दल मनाचा कौल न मागतां स्वतःच्या स्वभावाला अनुसरून गतानुगतिक बनतात व जगांत दिसतें तसें असतें या गोष्टीवर मूर्ख-पणें विसंबतात. यामुळेंच खऱ्याखोट्याची सरमिसळ जगांत होते आणि सत्याबरोबर असत्यहि मोठ्या तोऱ्यानें मिरवितें या झटापटींत सत्याला पूर्ण विजयी होण्यास अनेक अडचणी येतात: कालावधि लागतो, परिस्थितीशीं झगडतां झगडतां नको नकोसें होऊन जातें. वरील तत्त्वें श्री. रजनीनाथ यांनीं आपल्या काव्यांत मोठ्या कुशलतेनें आणि मार्मिकतेनें गोंविलीं आहेत.

काव्यासंबंधीं विचार करतां थोडक्यांत ह्मणावयाचें ह्मणजे असें. कवीनें सत्य सृष्टीचा पायथा सोडून गगनांत उंच भराऱ्या मारल्या नाहींत किंवा दऱ्याखोऱ्यांत अथवा सागरोदरीं नेऊन वाचकांनां भ्रमित केलें नाहीं. साधे विचार, साधी मांडणी, सध्या व्यावहारिक कल्पना यांनीं काव्य मनोरम झालें आहे. लिहिण्याच्या ओघांत स्वयंस्फूर्तीत अशा ज्ञानेश, तुकाराम इत्यादि साधुसंतांच्या, मन्वादि स्मृतिकारांच्या व आंग्लकविसम्राट् शेक्सपिअर यांच्या कल्पना काव्यांत आल्यामुळें त्यांच्या वाचनशक्तीची व विद्वत्तेची

झाके मारल्याशिवाय रहात नाहीं. कवितेचें वृत्तहि विषयास साजे-सेंच आहे. एकंदरींत श्री. रजनीनाथ यांचें काव्य नुसतें काव्य नसून त्या [illegible] यामुळें काव्य वाचनीय,

http://www.opoosoft.com

http://www.opoosoft.com

त्र्यंबक रघुनाथ देवगिरीकर.

संपादक चित्रमयजगत्

पुणे शहर

http://www.opoosoft.com

मराठी ग्रंथ संग्रहालय ठाणे
४२५५

(चाल केशव-करणी)

शिवालयाच्या द्वारीं येउनि पथिक कुणी बैसला
(जणों तो बक ध्यानीं गुंतला)
गौरतनू तो स्थूलशरीरी, नेत्रीं काणा दिसे
तयाच्या हस्तीं वीणा असे
खादीचा तो सदरा अंगीं, तुळशी-माळा गळां
(अंतरी व्याळ काम कोपला)
(क्रोधशिखा ते जणो वाटते) श्मश्रू बहु वाढली
मुखश्री कमी जरा जाहली
चराचराचा ईश दिवाकर गगन-मध्य आक्रमी
पथिकही झाला बहुत श्रमी
(चाल बदल) कावकाव कावळे पोटीं करूं लागले
प्रसाद आठवे पथिकालागीं भलें
पथिकाशी सर्वही जन पाहूं लागले

होता कोणी गृहस्थाश्रमी "याहो" म्हणतो 'गृहा'

http://www.opoosoft.com

http://www.opoosoft.com

मुग्ध तो मुख होई बोलके

गोरक्षेचा प्रसार करण्यासाठीं आलों असे

दुजें मज कार्य जगीं या नसे

कसाबहस्तीं धेनू जाती, रक्षण करूं सजलों

ह्यांचि मी कार्य करूं लागलों

कीर्तन-सेवा करूं इच्छितों याचि हेतुनें अतां

सहाया करा मजाशि तत्त्वतां

कीर्तनांतली सामुग्रीही पथिकांजवळी नसे

कीर्तना सज्ज जाहला असे

(चाल ब.) ते भाविक कोणी सामुग्री आणिती

कुणि तबला-पेटी आणाया धांवती

त्यांतलेचि कोणी पृष्ठि उभे राहती

कीर्तन-सेवा सुरूं जाहली; श्रोतृवृंद थोडका

परी हरिदास बहु बोलका (२)

कीर्तन झालें सुरूं; बुवाची वाणी बहु गोड ते

जणों कीं सुधाचि ते वर्षते

रसाळ वाणी, पाठांतर बहु; चकित लोक जाहले

बुवाची स्तुती करूं लागले

नानापरि दृष्टांत देतसे, संतवचन घडि घडीं

http://www.opoosoft.com
http://www.opoosoft.com

[illegible]

अशी ती कथा बहुन रंगली

कीर्तन-रंगें सकळ तोषले, मान तुकाविती पहा

"असा कधिं नाहिं पाहिला बुवा"

ज्ञानेश्वर, एकनाथ, नामा हात उभे जोडुनी

बुवाच्या वाटे मज कीर्तनीं

(चाल ब.) आजि या नगरीचें भाग्य उभें राहिलें

म्हणुनीच बुवाचे पाय इला लागले

रंकाशि प्राप्त तें निधान जणुं जाहलें

गंगा येई आळशावरी, गत तैशी जाहली

पुरी ही धन्यत्वा पावली (२)

केतकि-गंधा भुलुनी आपोआप अली धांवती

कीर्तना जन तैसे चालती

श्री रामाचें सुभव्य मंदिर कीर्तन चाले तिथें

न्यूनता किमपि नाहीं जिथें

नर नारी जन बाल बालिका यांचे गण धांवती

कीर्तना ऐकायातें किती

काम सोडिलें धाम सोडिलें, कीर्तनासि चालले

बुवानें मन ऐसें मोहिलें

http://www.opoosoft.com

[illegible] थोर वृद्ध ते

http://www.opoosoft.com

[illegible]

दिनि—दिनीं वाढतो श्रोतृ जनांचा थवा

परि-परी बुवाची थोर होत वाहवा

वाक्सरितेच्या ओघा खालीं बुडले जन सर्व ते

कशाची स्मृति त्यांना राहते (४)

“सत्पुरुषाच्या कोटीमधला कोणी आला असे”

तयातें लोक बोलती असे

“उपदेशाचा इकडेही अधिकार असे” बोलले

जनही तेंचि खरे मानितो

थोर थोरही लोक तयाच्या उपदेशा घेति ते

दुजांची कथा काय मग तिथें

“दूध मिळेना, चहा वाढला, सोडा जनहो चहा!”

बुवा उपदेश करितसे पहा

जेथें नाहीं धेनू तेथें श्री न कधीं नांदते

जाणा स्मशान सम गेह तें

(चाल व.) या सोडुनी जनहो या या विषवल्लिला

ऐकिली तुम्हीं ती व्यर्थचि भगवल्लिला

घ्या समजुनि घ्याहो या सद्गुरुकिल्लिला

पटला तो उपदेश चहाच्या उपकरणें फोडिलीं

(जणों वासना नष्ट जाहली) (५)

ताल बांधुनी बुवा पहा हा नाच-नाच-नाचतो

http://www.opoosoft.com
http://www.opoosoft.com

प्रभूचा नाम-गजर होतसे

नाचुं लागला बुवा, तनूचें त्याशि मुळिं भान न

गळाली वीणा हातांतुन

श्रोतृ-वृंद तल्लीन जाहला, नामघोष करितसे

टाळ्या करीं वाजवीतसे

विस्मित झाले नर-नारी-जन मति गेली गुंगुन

जनांचे थकाचि झालें मन

रुणझुणा नूपुरीं झणत्कार होतसे

कडकडाट भारी टाळ्यांचा होतसे

भडभडा मुखांतुनि नामनाद निघतसे

कीर्तन-रंगीं दंग सर्वही, घर्मही अंगांतुन

न भुतो न भविष्यति कीर्तन (६)

कीर्तन-प्रेमा असा वाढला, सीमा त्याला नसे

बुवाचें जना लागलें पिसें

" प्रसाद घेण्या सदनीं यावें " जो तो हें बोलतो

बुवातें दंडवता घालितो

सायं भोजन वर्ज्य बुवाचें; दूधची त्यांना हवें

शेर वा दोन शेर तें नवें

http://www.opoosoft.com

http://www.opoosoft.com

आठ आठ दिन अर्भकास आमंत्रुनिया ठेविती
बुवाचे पाय तया देखिती
निशिदिनीं बुवाचें प्रस्थ असें माजलें
" या कुठें ठेवुं नच कुठें ठेवुं जाहलें "
जणु परब्रह्म तें हातीं कीं गवसलें
धन्य धन्य ती जननी ऐशा रत्ना जी प्रसवली
खरोखरी धन्य जगीं जाहली (७)

http://www.opoosoft.com
http://www.opoosoft.com

रसिक वाचका, गोष्ट सांगतो, कर्णा इकडे करा
आइका सावध चित्तें जरा
अज्ञजनाश्रम आपण भांबावुनिया जाऊं नका
मना चल होऊं देऊं नका
सुधारलेल्या जगामधिल हा सुधारलेला बुवा
तयाचा कावा न कळे जिवा
चलाच रसिका, पाहुं बुवाची इतर वेळची तऱ्हा
खरें तें सार शोधुंया जरा
पहा तयाची गहिरी दृष्टी, कुणी कडे धांवते
जरा तरि लक्ष्य पोंचवा तिथें
घडि घडीं नयन हा रमणी वरी फेंकितो
चौकशी स्त्रियांची बुवा करित फार तो
आशाळभूत दृष्टिनें तया पाहतो
छे ! छे ! पण ही निंदा होते “ अब्रह्मण्यं शिवं ”
“ प्रतिहतं भवत्वमंगलमिदं ” (८)
पहा कसा हा वक्र दृष्टीनें फिरतो गांवांतुनी
जनाला वाटे हा कीं मुनी
सहजासहजीं करितो पृच्छा “ कोण कशी हो असे ? ”

आपुला उगा विचारीतसे

येथें तेथें बुवा हिंडतो, नानापरि चौकशा

http://www.opoosoft.com

http://www.opoosoft.com

सर्वही माय-बहिण जाहली

विश्वबंधुत्वें भलें पांघरुण उपयोगा येतसें

जनाला वंद्य बुवा होतसे

सर्वही जणांना एकवचनि बोलतो

"ये बाळ" अशा या वचनीं संबोधितो

जणुं सर्वांचा हा जनक पहा शोभतो

भोळी जनता भुलली भोळ्या (१) साधूच्या या वचना

धांवते मागुनिया साधुच्या (०)

भोळी जनता करि गुरुरूपा, नकोत याला मुलें

हवी त्या मृदुल मृदुल पाउलें

मुग्ध-मुखाचें मंजु बोलणें अधिक आवडे तया

हवा कंकण-रव ऐकावया

कितीक लोकां असें नाडिलें परि या कंकण-रवें

नसे कीं तत्त्व आजि हें नवें

कंकण-रव-मोहानें राज्यें पडलीं उलथोनिया

निमालीं, गेलीं पुरती लया

"साधूंची सेवाचि करावी ललनांना उक्त हें"

गो.काव्य
८८

बुवाजी सांगे त्या सार हें

http://www.opoosoft.com

छिद्रदार दंड ते मधुनि मधुनि दावितो
खाल्या घरचे वासे मोजी नचि कृष्ण-सर्प हा
रसिका, शांत जरा शांत व्हा (१०)

सद्सभ्य-नारींचें मिश्रण समाजांत या असें
बंधनें समाज मार्गी असे
नीत्र बंधनें ढिलीं जाहलीं, विकार-वश होति ते
निसर्गा विरुद्ध हो काय तें
× मांस-मद्य-मैथुनाकडे जन साहजीक धांवती
ऐसें स्मृतिकर्ते बोलती
या नियमातें अनुसरूनिया बाला फसली जरी
बुवाच्या भुलली थापा पुरी
अजाण बाला छक्केपंच्या कावा न कळे तिला
बुवाचा नाद तिला लागला
तरि काय तिची अक्षम्य चुकी जाहली?
तरि काय वदा ती बहिष्कार पावली?
अस्पृश्य काय जाहली नवी साउली?

× न मांस-भक्षणे दोषो न मद्ये न च मैथुने
प्रवृत्तिरेषा भूतानां, निवृत्तिस्तु महाफला ॥ मनु.

परातिसंधानांत कुशल हा बुवा कसा चांगला?
[illegible] कसा [illegible]! (११)

http://www.opoosoft.com

http://www.opoosoft.com

[illegible]

अंतर्भागीं परि वस्त्राच्या भळें न कांहीं दिसे
केवळ वरची शोभा असे
भगवीं वस्त्रें नव्हेत रसिका निर्मलत्व सूचक
कल्पना आहे ही घातुक
ऐका रसिका शब्द सतीचे ऐकुं येती, खरे
कान या तिकडे कीं सत्वरें
साध्वी लागी भलती भाषा बोलूं कैशी तरी
आइका पतिव्रता-वैखरी
"हें सोंग बुवाजी, पुरें असा जाहलें
जा निर्लज्जा जा मुख काळें करि भलें
ना ओळखुनी जन जमविन आळींतले
धन्य धन्य गे साध्वि आज तूं आर्य तेज-दाविलें
सतीचें सत्व खरें पाविजें (१२)
खलकृतसाध्वीछलन येथुनी झालें आतां पुरें
नया कवि वर्णील न विस्तरें
कीर्तन सायंकाळीं, दिवसा भलते धंदे करी
सार हें रसिकें घ्यावें तरी

सं.काव्य. ८८५

कीर्तनांतला प्रेमा दिवसेंदिवस वाढतो परी

तुकाराम ... विलक्षण परी

http://www.opoosoft.com

http://www.opoosoft.com

...

* द्वीपिचर्म-परिछन्नगर्दभा व्याघ्र असें मानिती

जनांची ऐशीं की पद्धति

आडरानीं जाणा भरलें सारे जन

नक्कलाशीं अस्सल म्हणती त्या उमज न

जंबुकाशि भोळे म्हणती पंचानन

साधू भोंदू भेद कळेना, विस्मित सारे जन

तयांचें अभिष्ट झालें मन (१३)

सद्दीचा हा जोर विलक्षण: भोंदू साधू गमे

तयाच्या स्थानीं मन हें रमे

सुधारलेली बाळें मुलली, ऽ दासपुतीना पद्दा

आमुची कथा काय मग अहा

थोरथोरहा शिक्षित भुलता, नादीं ते लागती

अशांच्या, अमुची मात्रा किती

मोठ्या शहरांतुनिही प्रत्यहि प्रकार हे चालती

बिचारें वेडें मग तें किती

---

* वाघाचें कातडें पांघरलेल्या गाढवाला.

ऽ हा भोंदू रशियांत होऊन गेला.

टिळाटोपिचा शिष्य वाद हा, मुळांत कांहीं नसे,

http://www.opoosoft.com

नर्तिका नूपुरा घालुनिया नाचते
गानींहि गाउनी जनमन आकर्षिते
दारू पिउनी नाटकांतहि तुकाराम नाचतो
भक्तिचा आव भला आणितो (१४)

गुण गुण उठली गांवामध्यें बुवा चांगला नसें
तयाची दृष्टी पापी असे
सूक्ष्म-विचारी शोधक लोकां बुवा निराळा दिसे
परि जन-समाज त्या विश्वसे
पडद्या-आडुनि लोक बोलती, धैर्य कुणाला नसे
सांगण्या "भोंदू बोवा असे"
उलट अशांची गणना झाली निंदका-मध्यें खरी
"बुवाचे निंदक" ह्मणुनी पुरी
"साधू तेथें निंदक असती" या सिद्धान्तीं भर
ठेवुनी कीर्तनिं जन सादर
हळु हळू बुवाच्या कर्णी जाई कथा
कीं निंदक कांहीं निंदिति भव्यां पथा
"का माजविता हो" ह्मणे "वाद हा वृथा"
"निंदक आहे आमुची काशी, निंदक आमुचा सखा

धुतो तो अमुचीं वस्त्रें फुका

शिष्य कर्णी त्या [illegible] बुवा काय हें असें

http://www.opoosoft.com

[illegible]

वृथा आरोप घेति ते पिसे "

कर्णी तुह्मां गोष्ट सांगतो ... " हें हें ऐसें असें "

यांत हो विशेष काांहीं नसे

खाली झाली शिष्यांची या कान-गोष्टिनें पहा

" वृथा आरोप " ह्मणती ते " अहा "

न्यायाचा हा और मार्ग कीं जीनें शोधुनि काढिला

ना कधीं ऐकियला देखिला

चोराशि नेमिती न्यायाधिश हे जन

" वा चोरी केली तुंवा काय जाणुन

तू तुझ्या निकाला टाके वा सांगुन "

अंधश्रद्धेमधें बुवाचे दोष न दिसती जनां

मोहिलें त्यानें साऱ्या जणां (१६)

संस्था स्थापन झाली, सर्वहि यथासांग जाहलें

बुवानें ठाणें मग हलविलें

भक्तजनांचा कंठ दाटला, शोक नावरे जिवां

" पुन्हा कधिं येतां सांगा बुवा "

" एकादशिला पुन्हा येतसे, दुःखाचें कार्य न

लोक हो शांत करा तें मन ”
[illegible] तरि तें होतें वरें

http://www.opoosoft.com

[illegible] पुन्हा
कृष्णसुख दावाया या जनां
भवितव्य जगीं या कुणीं चुकविलें कधीं
होणार चुकेना देवानांहि कधीं
या नियमबद्ध कीं जगा करितसे विधी
सर्वनियामक नियतिपुढें हा पळेल किति बापुडा
विधीचा जबर्दस्त कायदा (१७
भक्तमंडळी संगें घेउनी पंढरीस चालला
मार्गी नामघोष लागला
नामाचें तें प्रेम विलक्षण, नाम गात जातसे
निरलस वृत्ति बुवाची अंत
उदात्त ऐशा बुवालागि निंदकीं छळावें कसें
जनां आश्चर्य हेंचि होतसें
“ हृदयीं ठेवूं भक्ति-मूर्ति ही ” निश्चय करिती जन
बुवानें पुरें मोहिलें मन
धन्य बुवा रे धन्य तुझी ! तव इंगित न कळे कुणा
भुलविलें भलेंचि भोळया जनां
कार्तिकी संपली, परत सकळ चालले

त्या बुवालागिही बरोबरी आणिलें
साकार होउनी पाप जणों पातलें
http://www.opoosoft.com
http://www.opoosoft.com
विचारवंता विचार पडला काय करावें अतां
कशी ही व्याद टळे तत्वतां
गोरक्षेच्या नांवा खालीं अबलानां मोहितो
तया दुर्नीतीतें लावितो
गोरक्षेची कास बांधली लक्ष्य लागलें परी
१ नराच्या सुंदर शत्रूवरी १
हस्तीं पूजा करी प्रभूची, पाय दिलासे परी
शिशूच्या कोमल मानेवरी
हातीं परिमल तोंडीं विष्टा रुचेल कोणा तरी
बुवाची रीत अभूता खरी
हें काय सज्जना संमत हो होईल ?
भोगीची गंगा कोण शिरीं घेइल ?
लसेतें खाउनि अन्ना स्वीकारिल ?
सहस्त्र गाई रक्षुनि अब्रू एकीची नासली
कशी संमता जनीं जाहली ? (१९)
विचार ऐसा कितीक करिती धैर्य होईना परी

१ The fair enemy of man.

आणण्या मात चव्हाट्या-वरी

http://www.opoosoft.com गोष्टी आणिल ?

http://www.opoosoft.com

त्यातचि उठला एक महात्मा, धैर्य तयाचें खरें

बुवाचें चित्त करी घाबरें

रोखठोक प्रश्नाशि विचारी " पापदृष्टि पामरा

सांगरे प्रकार सारा खरा

ढोंग्या कसली बसलाशी गोसंस्था ही थेउनी

हवी तुज पुष्पवती कामिनी

आलाशि धरोनी धैर्य पुन्हा तूं परी

शिरलाशि दरींतचि व्याघ्राच्या सत्वरीं

माझ्याशि गांठ तव आहे ध्यानीं धरीं "

अनपेक्षित हे शब्द ऐकुनी घाबरला तो पहा

बुवाचें तोंड उतरलें अहा (२०)

घाबरला परि हात जोडतो " अपुलें मी लेंकरूं

नकाहो भलती निंदा करूं

हात जोडितों, पदर पसरतों, शांत जरा शांत व्हा

मजवरी भलता आरोप हा

काय बुवाची शांत वृत्ति ही ! धन्य धन्य देह ते।

निंदका हात पहा जोडितो

साधूचें तें सोंग घेतलें, योग्य अनुकृती करी

जना पाडिली मोहिनी पुरी
" मात्रागमनी वत्स असें हें आईसह कापिन "

http://www.opoosoft.com
http://www.opoosoft.com

निलज्ज नरा हा दिसतो मजला पहा
एकही मुखांतुनि कटुवच येइ न अहा
पुनरपि सुटले जन या सोंगा, म्हणती " आरोप हा
वृथा अकलंक आमुचा अहा (२१)
सात्विक कोणी गृहस्थ होता सरलवृत्तिचा भला
उपाधि न ठावी कधिं त्याजला
शांतपणें आयुष्य घालवी, न करी पंचाइत
कुणाची, आत्मकार्यिं जो रत
दुसऱ्याच्या छिद्रा न पाहतो उणें न बोले कुणा
क्षमेच्या बांधी करिं कंकणा
असला नर हा गोष्ट सांगतो " जनहो ऐका जरा
गुराच्या अद्भुत रूपांतरा
मी असतांना, पत्नीनें मम निरोप धाडी पहा
खरें तें धैर्य गुराचें अहा
तुम्हीहो, विचारा गोष्टीच्या या करा
ही अंधश्रद्धा या धरि तरि आवरा
सांगतों हिताचा मार्ग तुम्हां मी खरा

चक्षुःसत्यं गोष्ट मांडिली तुमच्या पुढतीं असे
यांतहो मिथ्या कांहीं नसे २२

http://www.opoosoft.com

[illegible]

http://www.opoosoft.com

धिःकारात त्या कटु वच बोलुन म्हणती मिथ्या असे
तुह्मातें वेड लागलें दिसें
आत्म-घातकी वच ऐसें हें बोलूं सुद्धा नका
आपुला प्रयत्न आहे फुका
बोवाजीनें पुरें भारिलें जनते-लागीं अहा
खरा कीं जादुगार हा पहा
जनतेची ती विवेक शक्ती लुप्त जणो जाहली
बुवानें जाळुनिया टाकिली
जनरूपी सर्पा मंत्रें जणुं मोहिलें
त्या पिशाच्चाशि कीं वश करुनी घेतलें
म्हणुनीच जनांनीं सत्या धिःकारिलें
परि सत्याच्या या उपमर्दा ईश कसा पाहिल ?
कसा या अन्याया साहिल ? (२३)
त्या दिवसाचें दृश्य तुह्माला दिसतें रसिका जरी
शहारे येते अंगांवरी
न्यायाचा जणुं खून जाहला, अन्यायाचा जय
प्रभूच्या कांतींचा कीं लय

शिष्ट शिष्ट मंडळी बैसली मूग गिळोनी तिथें
    नयातें घालुनिया पालथें

http://www.opoosoft.com

http://www.opoosoft.com

भीष्म-द्रोणादिकही तेव्हां स्वस्थ असे बैसले
    खळाचे मिंधे ह्मणुनी भले
तैसाचि रसिक हो प्रकार हा जाहला
    धर्मांशि जणों तो अग्नि कीं लागला
    सैताना जणुं अधिकार जगाचा दिला
२ "इतिहासाची पुनरावृत्ति होते" हें सत्य कीं
    मिळालें प्रत्यंतर छान कीं (२४)
एथें विजयी असत्पक्ष हो, सत्याचा अपजय
    बिचारा झाला पुरता लय
असत्पक्ष बोलका, बिचारें सत्य उभें तें मुकें
    जणों कीं मूलचि तें पोरकें
परि ईशाचा अंश सत्य हा, तेजस्वी निस्तुल
    तयाचें अजिंक्य आहे बल
अधर्म होई तात्पुरता जरी विजयी, तरी धर्म हा
    शेवटीं विजयी होई पहा
बहुमत नलगे सत्यालागीं: विजयी हो एकला

---

१ द्रौपदीला. २ History repeats itself.

प्रभू दे धीर सदा त्याजला
मूकाशि सत्य हें वाचालातें करी
[illegible] गिरी
http://www.opoosoft.com
[illegible]
सत्य हें ईश तया पालक (२५)

जयंति-नगरीं राज्य करितसे राभराय तो पहा.
खरा कीं ईशाचा अंश हा
सारा-सार-विचारी तत्पर लोकपालनीं असे
सदा ताचितीं जनहित वसे
स्वसुखाचा अभिलाष नसे त्या, जनतेची काळजी
सदा त्या इच्छा नाहीं दुजी
परंपरा राखुनी योग्य त्या सुधारणा हा करी
योग्य तें जुनें नवें स्वीकरी
थोर पुरीचें भाग्य म्हणोनी ऐसा नृप लाधला
विचारी, न्यायी, विनयी, भला
त्या पुढें जाउनी सत्य उभें ठाकिलें
नृपकर्णीं सर्वांहि भूतवृत्त घातलें
'या न्याय करि, म्हणें अनृतें मज गांजिलें
ऐकुनी वार्ता, दचके नृप तो, आर्द्रचित्त जाहला
"व्यवस्था करितों" बोले "चला" (२६)

४२५५

असत्पक्ष हा विजयी एकडे, मुंडीमध्यें असे
कीर्तना सादर झाला असे

http://www.opoosoft.com

http://www.opoosoft.com

अधिकारी-वर्गाची निंदा, शिक्षित-निंदा तशी
कीर्तनीं निंदा चाले अशी
उपास करुनी " हनुमानाचें कवच धरूं इच्छिलें
निंदका भस्म करूं पाहिलें
लोकहि म्हणती " निंदकजनहो जावध आतां असा
तुम्हासह उडविल नातरि रसा *
जा क्षमा जाउनी मागा या साधुची
नातरि नसे मुळिं धडगत हो तुमची
ठेविला असे निंदका आतां नरकची
निंदक परी तो शांत अढळ, त्या भीती कांहीं नसे
निमग्नचि आत्मानंदी असे (२७)
अशा रीतिनें तीन दिवस तें कीर्तन झालें पुन्हा
बुवाला वाटे पडला गुन्हा
स्थिरस्थावर, प्रशांत सगळें झालें वाटे तया
गेलें प्रकरण सारें लया
गावामाजीं आग्रह झाला, पाय बुवानें दिला

* पृथ्वी.

'विझाला' वाटे कीं त्याजला

परि घुसलो अंतर्यामीं मूर्खाला ना कळे

http://www.opoosoft.com

भलें बावळ्या जनां फसविलें "

परि नाश पातला जवळी न कळे तया

कोणाचें आधीं कळे मरण जगतिं या

दुर्दैव न येई दुर्गति सांगावया

हांस, हांस, रे हसुनी घेई, थोडे उरले दिन

पोटभर घेई वा हासुन (२८)

मंगल मंगलवार उगवला, शांत दिसे सर्वही

हलेना झाडाचें पर्णही

काय जाहलें बुवाशि आजीं. तोंड कांहीं उतरलें?

इतकें म्लान कसें जाहलें?

मंगलवारीं काय अमंगल झालें? म्हणुनी असा

बुवा फटफाटेन जाहला कसा?

भक्त-मंडळी विचारितातीं " काय जाहलें बुवा? "

मुखांतुनि शब्द निघेना अहा

भक्तालागीं कोडें पडलें " कायतरी जाहलें ?

समंधें काय बुवा ग्रासिले ?

कडकडोनि विद्युत्पात काय जाहला

कां शीर्षीं याच्या पर्वत पडला भला
कां मर्मीं असिचा घाव कुणी घातला "

http://www.opoosoft.com

http://www.opoosoft.com

चला रसिक, परि बाजाराची वेळ जाहली अतां
करूं य बाजारा तत्वतां
वटकेचा संसारहि आहे बाजारचि हा खरा
सुज्ञहो न्यायें सौदा करा
बाबाजींचा सौदा फसला अन्यायानें खरा
अनीति कधींहि न स्वीकरा
ऐका. जन हें काय बोलती, बुवाचेंच हें असें
कान द्या रसिका, तिकडे कसें
वरुनि म्हणे कीं हुकुम आला " काळें आतां करा
बुवाजी, नातरि शिक्षा धरा "
हें काय अहो जी अघटित आजी घडे
हा असा अकल्पित घाला कैसा पडे
कुणीं दुष्टें ऐसा डाव साधिला गडे
१ अत्यद्भुत मार्गानें फुटते खुनाशि वाचा खरी
जयाला जिव्हा नाहीं जरी १ (३०)

---

१ For murder though it hath no tongue will speak
With most miraculous organ.
Hamlet Act II 2.

कोण असा परि उन्मन इकडे भटके, पोहूंचला

[illegible] ला

[illegible]

बुवाची [illegible] ही पहा

" सुरभिदेवि-सौभाग्य-मंदिरा अग्नि कसा लाविना? "

तिपेतें यवन-करीं अर्पिना ?

पुरे बुवाजी, सुराभदेवीचें सोंग अतां आवरा

सत्वरीं काळ येथुनि करा

हनुमानाचें कवच उलटलें, चाललें मानेवरी-

बुवाच्या जाउनिया सत्वरीं

सर्पाचें विष कीं सर्पाला बाधलें

नापिकाशीं त्याच्या शस्त्रें कीं छेदिलें

त्यालेचि पाय त्याच्याच गळां पातले

व्यर्थ अस्त्र हें गेलें नाहीं उलटें त्याच्यावरी

प्रभूची अगाध लीला खरा २१)

चपळेसम ही मात पसरली ग्राम.मध्यें पहा

हळहळली भक्तमंडळी अहा

सर्व पांगले इकडे तिकडे. बोवाचे संपती

थोडके आतां कीं राहती

मत्रु बदलला, काळहि फिरला, फिरले जसेही नळे

तयांची पगडी फिरली असे

कोणी म्हणती “ [illegible] अपुली बाजू पुढें ”

http://www.opoosoft.com
http://www.opoosoft.com

तयाचें मन खाई त्याजला
करचरण तयाचे गळले आतां पहा
अंगावरि कांटा उभा राहिला महा
त्या कळलें कीं “ ना चले लपंडाव हा ”
न्याया-पुढती अन्यायाचे डोळे दिपले खरें
अनृत तें झालें कीं धावरें (३२)

(साक्या)

असाल रसिका, दमला आतां, चला फिराया जाऊं
एक दृश्य आणखी पाहुनी विश्रांतीतें घेऊं
रजनीनें अंधार पसरिला, दिसे न आतां कांहीं
असे कृष्णपक्षाची रात्री, विधुचें दर्शन नाहीं
दृष्ट दुजाची होइल म्हणुनी रजनी प्रियकर अपुला
झांकुनि घेई पदरांखालीं, ऐसें वाटे मजला
कृष्णवस्त्र नेसुनी निशा ही साम्राज्यातें करिते
विरखुडविलें तमीं इंधनें, दृष्टी फोलचि ठरते
चोरजार-पापी-लोकांचा सुळसुळाट तो झाला
कृष्ण-कृत्य करण्यास निशेने परवाना जणुं दिधला

रातकिड्यांचा किर्र शब्दही आतां ऐकूं येतो
घुबडांचा घुत्कार भयप्रद मधुनी मधुनी घुमतो

http://www.opoosoft.com
http://www.opoosoft.com

थांबा रसिका, ऐका, कसली धडधड ऐकूं येते
गाडी येते, मागुनि तीच्या, जनही येताती ते
आड होउं या जरा रसिकहो, पाहुं काय हें चाले
हा तर बोवा दिसतो, मागुनि भक्तमंडळी चाले
हळुंहळुं कांहीं कुजबुजताती, कंदीलहि मालविला
दिवाभीत हे, प्रकाश यानां खपतो तो हा कसला ?
"भरीस तुम्हीं न घालिता जरि तरि होतें न असें हें
असो, असूंद्या लोभ; स्वर्गीं येतो परतुनि पाहे"
भक्त जनांचा कंठ दाटला; शब्द मुखांतुनि न फुटे
निरोप देती मौनवृत्तिनें "लागा आतां वाटे"
भक्तोलागीं कळलें बोवा आतां येतो कसला
जेथुनि परतुनि येणें नाहीं स्थाना ऐशा गेला
गुरुभक्तांचा अपूर्व संगम पाहुनि घ्या रसिका, हा
संगम कसला स्मशानयात्रा बोवाजींची पहा
गाडी गेली; भक्त परतले; सर्वें न कोणी गेला
विपत्कालीं कुणि नसे कुणाचें, जो तो अपुला झाला

http://www.opoosoft.com

सुरभिदेविचा प्राणनाथ हा गेला अपुल्या मार्गें
[illegible] परता आतां वेगें
[illegible]
[illegible]
कोणी म्हणती " वाइट झालें, आला कार्या घाला
ऐसा चालक गोसंस्थेचा नाहीं कधीं देखियला "
कोणा संस्था प्रियकर झाली, नीतिबंधनें कोणा
कुणी निंदिती, कुणी वंदिती, चाले हा धिंगाणा
जन हें दुमुखी श्वापद आहे, एकवृत्ति ना त्याची
मतामतांची ओरड ऐशी सदाचि चालायाची
कलंक लावुनि आर्यसतीच्या अक्षय सौभाग्याला
सुरभिदेविचें रक्षण परि कधिं संमत ना सुजनाला
नीतीचीं बंधनें तोडुनी गोरक्षण करि कोणी
देशघातकी, दुर्बुद्धी तो; काल तयातें हाणी
* अंगावरचीं वस्त्रें जाळुनि शेकत कोण बसेल ?
बैल विकोनी घोडा करण्या कोण खुळा धांवेल ?
घर मोडोनी मांडव करण्या तयार होइल कोण ?
हात-शिजवुनी अपुला आपण क्षुधा निवारिल कोण ? *
सुरभि-देविच्या संस्थेचाही प्रकार ऐसा झाला
कलंक-दुष्टा गोसंस्था ती हवी कशी कोणाला ?

* ह्या कल्पना ज्ञानेश्वरीतून घेतल्या आहेत.

दिंडी

http://www.opoosoft.com
http://www.opoosoft.com

म्हणुनि न सरे दुर्दशा तुझी घोर
देशबुडवे लोक हे निपजताती
तुझ्या नांवा काळिमा आणिताती
देश-सेवक हरिभक्त अनधिकारी
छद्मवेषें फिरतात दुराचारी
अज्ञ-लोकां नादाशीं लाविताती
कार्य एकही होइना अशा हातीं

समाप्त.

मराठी ग्रंथ संग्रहालय ठाणे
४२५५
REFBK-0004255